

TARIK BUĞRA'NIN *DÖNEMEÇTE* ROMANINDA DÖNEM/DÖNEMEÇ

Tarık ÖZCAN

Tarık Buğra, 20. yüzyıl Türk Edebiyatında önemli bir hikâyeci ve romancı olarak yer edinmiş yazarlardandır. Milli romantik duyarlığa sahip olan yazar, tarihi roman vadisinde önemli romanlar yazmasının yanı sıra sosyal meselelere açık romanlara da imza atmıştır. Bu romanları arasında eleştirel gerçekçi roman türünün örneklerinden birisi olarak *Dönemeçte* romanını sayabiliriz.

Dönemeçte romanı “14 Mayıs -18 Eylül 1976 tarihleri arasında *Tercüman* gazetesinde tefrika edilmiş ve ilk baskısı 1980 yılında Ötüken Neşriyat tarafından yapılmıştır. 7 Ekim-28 Ekim 1988 tarihleri arasında *Dönemeç* adı altında televizyon dizisi olarak yayınlanmıştır.” (Yılmaz, 2012: 187).

Romanın ele aldığı sosyal zaman dilimi; Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarda, Demokrat Parti'nin muhalefette olduğu 1946-1948'li yıllardır. Kısacası yirmi sekiz yıllık tek partili hayattan sonra çok partili bir hayata geçiş yapıldığı bir dönemi/dönemeci anlatmaktadır. Kasaba ölçeğinde çerçeve vaka olarak bir aşk masalı seçilmiştir. Ancak romanın arka planına giydirilmiş bir dönemin eleştirisi söz konusudur. Yazar, mikro mit olarak seçtiği kasabanın şahsında eleştirilerini daha çok ülke bazında yaygınlaştırmıştır. Kasabadaki değişim, genel eğilimiyle köylü ve memur çatışması ile politika kurumunun şahsında Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti yetkilileri somutlaştırılarak verilmektedir. Romandaki çatışma unsurları, çift kutuplu olarak sayılıp dökülürken daha çok şehir kulübünün şahıs kadrosu ve sosyal ortamı ön plana çıkarılarak veriliyor. Bu ortam, kumarın ve alkolün bütün ilişkileri belirlediği olumsuz ve ölü bir ortamdır.

“Su bardakları yarı yarıya dolu. Biri doksan altılık, öteki kırk dokuzluk iki rakı şişesi boş. Piyaz tabağındaki sirke, zeytinyağı kalıntısında iki,

üç maydanoz yaprağı ve bir soğan parçası yüzüyor. Öteki tabakta şiş kebapından bir yağ parçası kalmış. Tepside, dökülen suların biriktiği birkaç leblebi. Yüzler de tepsiye göre: Uçan sarhoşluğun kalıntıları. Eşyaya kadar sinen çöküntü.

“Bırak artık ağabey.”

Operatör ona bomboş gözlerle baktı. İstenen anlamı beceremeyen bozuk bir gülümseyiş.

“Bitiyor zaten.”

Sesin yapamadığını eliyle anlatmayı denedi; önündeki zavallı bozuk paraları gösterdi; sonra gırtlığını temizledi.

“Beş el kaldı.”

“Yetişemeyeceğiz.”

Kâğıtlar dağıtılmıştı. Açacak parası yoktu; bakmadan “pas” dedi. Ama herkes pas deyince duramadı, baktı. Kumarın çok denenmiş gaddarlığı: Üç beş gelmişti.” (s. 9)

Romandaki olayların büyük bir kısmı Şehir Kulübü'nde geçmektedir. Diğer mekânlarda gerçekleşen olayların nakledildiği merkezi mekân da Şehir Kulübüdür. Yazar, okumuş ara tabakanın çörelendiği bu yer vasıtasıyla aydınların halktan kopuk hayatlarını gözler önüne sermektedir. Şehir Kulübü, hayattan ve halktan kaçanların sığınağı konumundadır.

Bu makalemizde, yazarın eleştirilerinin yönelimini “insanların yaşam tarzlarının örüntüleşmiş bir parçası olan” (Aydın, 2000: 13) temel kurumlar düzleminde ele alacağız. Bu kurumları aşağıdaki şekilde sınıflandırabiliriz:

1. Aile Kurumu,
2. Eğitim Kurumu,
3. Ekonomi Kurumu,
4. Siyaset Kurumu,
5. Din Kurumu.

1. Aile Kurumu:

Toplumun en küçük birimi olan aile, kurumların da temelini oluşturmaktadır. Çünkü her insan öncelikle bir aile ortamında doğar ve ilk eğitimini mensubu bulunduğu aileden alır. Tarık Buğra, *Dönemeçte* romanında kumar, içki ve hizipçiliğin egemen olduğu Şehir Kulübünü mekân olarak seçmiştir. Romanda, ev içi görüntüleri anlatılmayacak kadar azdır. Romanın atmosferinde hüküm süren evin kozmosu yerine evsizliğin doğurduğu kaostur. Şehir Kulübü, bir ölü ortam olarak kumarın, alkolün, dedikodunun,

hırsın ve öfkenin hüküm sürdüğü bir mekândır. Roman boyunca düzenli herhangi bir aile hayatının olmaması düşündürücüdür. Romanın sosyal ortamını oluşturan insanlar arası ilişkilerde geçerli olan şey, daha çok menfaat ve paradır. Roman süresince ikili bir ilişki biçimini görmekteyiz. Başkarakter Dr. Şerif ve Handan ilişkisi; Eczacı Celal ve Rabia ilişkisi. Ancak bu ikili ilişki biçiminden herhangi bir netice çıkmamaktadır. Daha doğrusu bir ev kurulamaz. Dr. Şerif, Savcı Yardımcısı Orhan ve Eczacı Celal'in merkezinde yer alan Handan, üç erkeğe ayrı bir alakayla bağlıdır. Dr. Şerif'e kalbi, Savcı Yardımcısı Orhan'a tutkuları ve Eczacı Celal'e parasıyla bağlıdır. Ancak o, üvey anne kıskançlığından dolayı anlayamadığı Dr. Şerif'ten vazgeçerek babası Dr. Cevdet'in borçlarından dolayı sonradan ölümüne sebep olacağı Eczacı Celal'le nişanlanır; bunu da sürdüremeyerek Savcı Yardımcısı Orhan'la evlenir. Beş aylık bir evlilikten sonra da arsenik içerek intihar eder. Romanın sonunda üç erkeğin de kayıplarla çıkması düşündürücüdür. Rabia'nın bütün iyi niyetli davranışlarına rağmen Eczacı Celal onu yüzüstü bırakmaktan çekinmez. Yazar, böylesine olumsuz bir ortamda iyi bir evin/evliliğin kurulamayacağını göstermek istemiştir. Çünkü her taraf kırık kopuk ve iğreti hayatlarla doludur ve buradan kozmos çıkması mümkün değildir. Tarık Buğra, siyasal ilişkiler yumağındaki bu kopuklukla dönemin çirkin içyüzünü vermeye çalıştığı için kişilerarası ilişkiler aracılığıyla da bu olumsuzluğu göstermeye çalışmıştır. Romandaki eleştirilerin kurumlar düzeyinde yapılması toplumsal yozlaşmanın boyutunu göstermesi adına önemlidir. "Romanda eğitimsizlik, çıkar çatışması, maddiyat, makam ve mevki düşkünlüğü gibi olumsuz etkenler yozlaşmayı ortaya çıkaran sebepler olarak görülür." (Yılmaz, 2012: 187).

Huzur romanıyla benzerlik ilişkisi içinde olan romanda Handan aracılığıyla bir düzen kurulmaya çalışılmıştır. Ancak *Huzur* romanında Nuran'ın şahsında Türk milletini oluşturan tarihsel ve kültürel bir terkip vardır. Nuran, musikisi, yaşadığı mekânı ve söz varlığıyla Türk İstanbul'dur. Handan bir kasabalıdır ve İstanbul'dan yüklü gelememiştir; eli, boş gelmiştir. Onun için evini kuramaz. Aynı zamanda annesi kayıptır.

"Eski dönüşleri hatırlıyor, anasını hatırlıyor ve artık anasız kalan eve dönüşlerini hatırlıyor... Şerif'i düşünmek istiyor; hem de iyi niyetle ve yeniden dirilişi mümkün sanarak. Ama aynı anda ve her zaman olduğu gibi, üvey anası da bir kasılma halinde bütün benliğini sarıyor. Artık içinde doğuya bakan odaya göçmek isteği de yoktur." (s. 61)

Handan, Nuran gibi çevresini dolduracak tiplerden değildir. O, annesizliğin / köksüzlüğün getirdiği belirsiz ve doldurulamaz bir boşluk içerisinde

yüzmektedir. Yazar, roman kahramanlarının şahsında oluşturduğu boşluklarla Türk toplumunun kalkınamamasını aile kurumu şahsında ele almaktadır. Bu boşluğa sadece Handan düşmez; roman kahramanlarının büyük bir kısmı boşlukta asılı kalırlar.

2. Eğitim Kurumu:

Dönemeçte romanında, toplumsal problemlerin özünde yatan en büyük sebeplerinden birisi olarak eğitim kurumları gösterilmektedir. Roman boyunca okumuş ara tabakanın (aydınların) şehir kulübünde şekillenen hayatlarına baktığımızda içkinin, alkolün ve kumarın biçimlendirdiği bir hayat tarzını görmekteyiz. Okuyanların bu içler acısı haliyle dönemin eğitim müesseselerinin biçimlendirdiği olumsuz insan tipleri vurgulanmaktadır. Dr. Cevdet, Eczacı Celal, romanın kadın karakteri konumundaki sosyoloji ikinci sınıf öğrencisi Handan'ın hayatlarıyla Cumhuriyet Dönemi Türk insanının kırık dökük hayatları anlatılmaktadır. Roman kahramanlarından Fakir Hâlid'in kendini bulmuş ve oturmuş kişiliğinin nedeni olarak gördüğü İslâm ve tarikat eğitiminin ön plana çıkarılması düşündürücüdür.

“Fakir Hâlid, rüştiye öğreniminden değil elbette, İslâm ve bağlı bulunduğu tarikat eğitiminden sindirmişti içine Devlet'i; onun sorumlu ve yetkilerinden ayırmayan geleneği.” (s. 42)

Roman süresince okuyanlar nezdinde eğitim kurumlarındaki yozlaşma, ön plana çıkarılmaktadır. Eski eğitim kurumlarının ortadan kaldırılması halkın bir kısmını cahil, bir kısmını da kendisine yabancılaştırmıştır. Bu yozlaşma, roman boyunca iki farklı insan tipiyle temsil edilmektedir: 1. Cahil, görgüsüz ve cesur insan tipi, 2. Okumuş, ümitsiz ve korkak insan tipi. Birinci kesime ait kişiler, cesaretleri ve atılganlıklarıyla okumuş insanların önünü keserek zengin olurken; ikinci kesime ait okuyanlar zümresi, sığıntı ve korkak kişilikleriyle ellerindeki kaybederek yoksul yaşarlar.

Romanın şahıs kadrosunu oluşturan kahramanlarından Karcı Yusuf, birinci sınıfa ait insanların temsilcisidir. Yani cahil, görgüsüz fakat cesurdur.

“Aralarında -hele- bir Karcı Yusuf denilen adam vardı ki, onu düşündükçe Fakir Hâlid'in tüyleri diken diken oluyordu. İlkokulu bitirmekle övünen, bununla köylünün, zanaatkarların önünde hindiler gibi kabaran bu adam cin gibi kurnazdı. İşe, daha çocuk yaşta yaz aylarında dağdan eşekle getirdiği karları satarak başlamış, sonra pazarcılık yapmış, köy köy dolaşip yumurta, tavuk, bal, bulgur, buğday karşılığı kaput bezi, yazma, ayna, tarak, Yâsin cüzleri, namaz sûreleri, hacı yağları gibi şeyler ile Kan Kalesi, Genç Osman, Şahmeran, Billur Köşk benzeri halk masalları ve

destanları satarak daha gençliğinde kasabanın sayılı manifaturacılarından biri olup çıkmıştı... Amma asıl kuvveti veya kozu- onların ve bütün halkın özelemleri konusunda, partisi adına bol keseden vaadlerde bulunması ve bunu da ustalıkla, karşısındakilerin, yani kendisinin diliyle yapabilmesi idi.” (s. 45)

Dönem, içgüdüleriyle hareket eden eğitilmemiş insanların revaçta olduğu bir dönemdir. Aslında bir dönemeçtir. Türkiye Cumhuriyeti bu dönemeci ya dönecektir ya da dönecektir. Ancak kuruluşunun üzerinden yüz yıl geçmesine rağmen aynı dönemeçte patinaj yapması da düşündürücüdür. Tarık Buğra, bu romanıyla dönemeci bir türlü dönüp de düzlüğe çıkamamamızın nedenlerini gözler önüne sermektedir.

3. Ekonomi Kurumu

Dönemeçte romanının toplumsal yapısında görülen birçok huzursuzluğun sebeplerinden birisi de ekonomi kurumundaki yozlaşmadır. Roman, yeni dönemle birlikte bozulan toplumsal yapının en büyük sorunlarından birisi olarak ekonomik güç dengesinin bozulması üzerinde durmaktadır. Roman kahramanlarının Fakir Hâlid, Karcı Yusuf şeklindeki isimlendirilmeleri de bu yönüyle kayda değerdir. Bu yozlaşma ve değişim dikkat çekicidir.

“Ama Fakir Hâlid biliyordu: Devir çok değişmiştir; boyuna da değişmektedir. Korkunç bulurdu bunu; umut kırıcı bulurdu... Kırk yıllık müselleslerin, murabbaların, ehramların, zaviyelerin adı bile değişmişti... Bu akıl şaşırtan hengâmenin içinde köylü de kendine göre değişmişti; Fakir Halid bunu da biliyor, gülüyordu.

Onlar şimdi daha başka dükkânlara gidiyor, alışverişten sonra, borçlarını ödemek için pantolon ceplerinden tomarla “pankanot” çıkarıyorlardı.” (s. 40)

Ekonomide, ayaklar baş; başlar, ayak olur. Yıllarca kasabalıdan borç alarak yaşayan köylüler, zamanla ekonomik hayatın öznesi haline gelmiştir. Romanın norm karakterlerinden “Fakir Hâlid, “eli kalemlî” ve “beli kılıçlı” çevrenin sarsıntılarını, sallantılarını, acılarını, sıkıntılarını artık açıkça görüyordu. Düne kadar itibarın en köklüsünü sağlayan maaşlar, aynı itibarın üzerine kara bulutlar gibi ağmaya başlıyorlardı...

Eh; hiç de haksız sayılmazdı: Mal Müdürü, Savcı, Ziraatçı, Baytar gibilerin hakkındaki söylentilerin pek gizli kapaklısı kalmamıştı ve veresiye defterleri artık, kasaplarda, bakkallarda, kırtasiyecilerde ve tuhafiyecilerde, manifaturacılar da hatta lokantalarda memur isimleriyle doluydu” (s. 41). Serma-

yenin el değiştirdiği bu sistemde, zengin sınıf cahillerden oluşurken okuyan kesim, yoksullukla boğuşmaktadır. Para, zamanın en büyük değer belirleyicisidir. Örneğin romanın başkarakteri Dr. Şerif'in yıllar yılı karşılıksız sevdiği Handan, babası Dr. Cevdet Beyin borçlarını ödemesi şartıyla Eczacı Celal'le nişanlanmaya razı olur. Para mal para düzeninin egemen olduğu bu yeni anlayışın Türk aile hayatı ve insani ilişkileri üzerinde yaptığı tahribat eleştirel gerçekçi bir anlayışla ele alınır. Yazar, roman kahramanlarından Dr. Şerif ve Fakir Hâlid'i bu olumsuz ölü ortamın karşısına çıkarır. Fâkir Hâlid, kasabanın zenginlerinden olmasına rağmen İslâm'a uygun yaşamayı tercih etmiş bir roman kahramanıdır. Onun tanıtımı karısı aracılığıyla yapılır.

“Bunca parayı, varlığı mezere mi götürecektir ne?” Kocasını için böyle derlerdi. Biliyordu bunu. Ama kocasını da biliyordu: “Para, pul, mal, mülk kiminmiş?” “Benim miymiş?” derdi o. Eli, ayağı tutsun, açlıktan ölmesin yeterdi ona. Çalışacak, işlerini yürütecek gücü buluyordu ya; Tanrı'ya şükretmek için daha ne gerekirdi? Yıllar geçmiş, Pembe Hanım da anlamıştı bunun doğruluğunu, güzelliğini ve temizliğini. El ne derse desindi artık” (s. 36). Fakir Hâlid, bu vurguncu ve kara düzende ekonomik herhangi bir menfaat götmeden ticaretini yapan ender insanlardan birisidir. “O, yeme içme ile ilgili güzel, yalın ve tam bir Nasrettin Hoca şakacılığıyla örnekler verir. Fakir Halit, hayata Mevlânâ'nın merceğinden bakabilmek için sabırla uğraşıp duran roman kahramanıdır. Bunu merkeze alarak hayatının yolunu çizen ve felsefesini belirleyen Fakir Halit, “Bir gelir insan cihâne” der ve dine, takvaya bağlanır” (Özlük 2009: 66). Dr. Şerif'in borç isteğini tereddütsüz kabul eder. Yazar, Fakir Hâlid aracılığıyla Türk milletine yakıştırdığı ekonomik anlayışın temel prensiplerini çizer: İnsanlaşmış ve İslâmlaşmış bir ekonomik model.

4. Siyaset Kurumu

Siyaset, her toplumda olduğu gibi Türk toplumunda da belirleyici ve yönlendirici bir kurumdur. *Dönemeçte* romanı, bu yönüyle önemli bir romandır. Çok partili hayata geçişin tereddütlerini ve tedirginliklerini anlatmaktadır. Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si kuruluşundan 1946'lı yıllara kadar Cumhuriyet Halk Partisi tarafından yönetilmiştir. 1946'larda Demokrat Partinin kurulmasıyla birlikte çok partili hayata geçiş başlamıştır. Bu değişim, uzun yıllar tek partinin yönetimi ve baskısı altında bunalan geniş halk yığınları nezdinde olumlu karşılanmış ve siyaset kurumunun yörüngesini değiştirmiştir. Demokrat Partinin kuruluşuna kadar, Türkiye'de siyasetle uğraşanlar daha çok o yörenin eşraf ve toprak ağalarıdır. Kısacası yörede ekonomik yönden güçlü olanların siyaset yaptığı bir siyaset anlayışı söz konusudur.

Yeni dönem, uzun yıllar tek parti yönetiminin otoriter yönetim tarzı altında bunalan geniş halka yığınlarının Demokrat Parti yanında yer almalarına vesile olmuştur. *Dönemeçte* romanının toplumsal ve siyasal ortamını 1947'li yıllar oluşturmaktadır. Celal Bayar ve Adnan Menderes'in Anadolu'yu adım adım gezdikleri bir dönemdir. Siyasetin kasaba boyutunda ele alındığı romanda siyasi çerçeve ile kasabanın çerçevesinin iç içe oturtulmadığı görülmektedir. Kısacası gerçeklik duygusu zedelenmiştir. Daha doğrusu siyasi çerçeve, yazarın romana zorla giydirdiği bir elbise gibi duruyor ve askıda kalıyor. Buna rağmen her kurumda olduğu gibi siyaset kurumunda da ciddi bir yozlaşmanın varlığı söz konudur. Örneğin uzun yıllar devleti tek başına yöneten Cumhuriyet Halk Partisinin halkı görmezden gelen ve bir korku imgesine dönüşen yönetim tarzı vardır.

“Kükreyivermişti Şerif. Ağa, Ağa; bırak şu itleri. Sıkıysa bir de Milli Şef için, şu despot, şu köpeklestiren düzen için açsınlar ağzını.”

“Gerçekten de anında cezalandırmadığı veya cezanın ne olduğunu bilmedikleri için Tanrı'ya karşı kabadayılaşan bu adamlar, Milli Şef bir yana, onun kaymakamına, parti başkanına kavuk sallarlardı.” (s. 38)

Tek parti yönetimi, sadece halkı değil; iktidarını paylaşmak tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı Demokrat Partilileri de sindirmek için Devlet'i ve onun kuvvetlerini hoyratça kullanır. Dünyanın bir büyük savaştan çıktığı yıkım yıllarında Türkiye savaşa girmemesine rağmen kendisini bir türlü toparlayamamıştır. Tarık Buğra, ülkenin yaşadığı bu olumsuz ölü ortamı masaya yatırmaktadır. Bir noktadan sonra da ülkenin yönetimine talip olan ve ülkeyi yönetenlerin hatalarını gözler önüne sermektedir. Bozulan sadece Cumhuriyet Halk Partisi değildir; bütün düzenimizdir. Örneğin bütün iddiasına rağmen Demokrat Partinin hali de içler acısıdır.

“Yönetim kuruluna imzasını atamayacaklar bile girdi.

Bununla beraber Fakir Hâlid'i asıl korkutan ve endişelere düşüren şey onların bilgisizlikleri değildi; hırsları idi, hınçları idi. Adamların gözleri kararveriyordu. Sofrayı ele geçireceklerine kesin olarak inanıyor, bunun için de yetenek metenek düşünmeden, hak hukuk aramadan sadece içlerini tutuşturan hırsla, oburluklarına bağlı çorba tasına, börek tepsisine en yakın yeri ele geçirmeye bakıyorlardı.” (s. 45)

İktidarı ve muhalefetiyle yanlış kurulan ve yanlış yürüyen dönemeçte kalmış ve dönemeci dönmek yerine patinaj yapan bir toplumun günü ve kendini kurtarma dileği vardır. Ehliyetsiz ve liyakatsiz kadroların hırsları üzerine kurulu politik zihniyet, yazar tarafından eleştirilerek devlet yöne-

timinin ciddi bir iş olduğu tezi vurgulanır. Okuma yazma bilmeyen Karcı Yusuf'un bir yıl içerisinde kasabada Demokrat Partiyi kurma gayreti ve kurnazlıkları masaya yatırılır. Tam bir politika cambazıdır. Karcı Yusuf'un asıl kuvveti insan avcılığındadır. Her şeyi halk için ve tam da onların isteklerine ve özlemlerine cevap verecek şekilde dile getirir.

“Yükseköğrenim yapmışlardaki çekingenliğe, hatta sinmişliğe karşı, Karcı Yusuf ve arkadaşlarındaki ataklık, savaşçılık, yılmazlık ve korkusuzluk, halkı sarıyor, hatta büyülüyordu.” (s. 45)

Siyaset kurumu, “hayatta başarılı olamamış” ve “üç kuruşluk işini yürütemeyen” hatta “geçimini sağlayamayanlar için bir kurtuluş ve çıkış yolu” (s. 42) gibi görünmektedir. Bunun yanı sıra siyasetin ülke için önemini fark eden Fakir Hâlid gibi değerler de mevcuttur. Bu nedenle roman kahramanlarından Dr. Şerif'i politikaya atılması konusunda ikna ederek yönlendirir.

Tarık Buğra, *Dönemeçte* romanında siyaset kurumundaki yozlaşmayı şahıslar ve partiler düzleminde ele alarak Türkiye'nin tek partili hayattan çok partili hayata geçiş sürecindeki problemlerini eleştirel gerçekçi bir tutumla anlatmaktadır. Toplumun gerçeğini edebiyatın gerçeğine (diline) çevirirken çok başarılı olduğunu söyleyemeyiz.

5. Din Kurumu

“Din Kurumu, kişinin Tanrı ile ilişki kurmasını sağlayan davranış örüntülerini ihtiva eden kurumdur. Dışsal ve kavramsal davranış örüntülerinin doğruluk veya yanlışlığına işaret eder, moral ve etik sistemleri içerir” (Aydın, 2000:22). Din, toplumsal normlarıyla yaptırım kabiliyeti olan önemli bir kurumdur. Binlerce yıl Müslüman olarak yaşamış Türk milletinin başarılarında İslami içselleştirmesinin önemli bir rolü vardır. *Dönemeçte* romanında toplumsal çöküşün en önemli sebeplerinden birisi olarak İslam dininin biçimlendirdiği bir hayatı yaşamamamız gösterilmektedir. Romanın merkezi mekânını oluşturan Şehir Kulübünde egemen olan davranış tarzı kumar ve alkoldür. Dönemin aydınlarının tek sığınağı olan Şehir Kulübü, bir bakıma Tanrı'nın ve onun kanunlarının giremediği bir günah mahfilidir. Romanın sosyal zamanı 1946-1948 yıllarını kapsamaktadır. Yani Cumhuriyet Halk Partisinin çözülme ve Demokrat Partinin yükselişe geçme dönemidir. Romanın önemli karakterlerinin Dr. Cevdet, Savcı Yardımcısı Orhan, Eczacı Celal gibi okumuş kesimden seçilmesi düşündürücüdür. Üniversite mezunu olan bu karakterlerin en büyük eğlenceleri alkol ve kumardır. Bunların karşısına Karcı Yusuf gibi okumamış fakat fırsatçı ve üçkâğıtçı tipler çıkarılmıştır. Yeni dönemde asıl gücü ellerinde tutanlar da bu tür Karcı Yusuf-
lar

dır. Tarık Buğra, *Dönemeçte* romanıyla toplumsal bir değişimin sancılarını yansıtmaktadır. Tanrıyla diyalogun kesildiği yeni dönemin belirgin güçleri para ve siyasettir. Çözümü, yazarın bütün bu olumsuz tiplerin karşısına çıkardığı inançlı ve imanlı insan tipinin temsilcisi konumundaki Fakir Hâlid şöyle anlatmaktadır:

“Fakir Hâlid de ‘bir gelir insan cihâne’ diyordu. Ve bir gelir insan cihâne diyen daha milyonlar vardı. Ama bu gerçek hep aynı etkiyi yapmıyordu. Kimileri ‘bir gelir insan cihâne’ diye paniğe kapılıyor, çalıyor, çırpıyor, haklara, hukuklara, erdemlere kurtlar gibi saldırıyor; kimileri gene ‘bir gelir insan cihâne’ dedikleri için dine, takvaya bağlanıyor; kimileri de insanın cihâne bir defa geldiğini, yok olup, toprak olur gideceklerini bildikleri için, aynı gerçek yüzünden dürüst oluyor; mert oluyor, erdem savaçsısı oluyordu. Doktor, ‘Elbette, elbette bir daha yaşayacak değilsin; geberip gideceksin, bütün canlılar gibi. Ama önemli olan o değil, nasıl yaşayacağıdır. Fatih de bir kere yaşadı, İbrahim de, Muhammed de bir kere yaşadı. Haccac da. Mansur’da bir kere yaşadı, Dahhak da. Köroğlu da bir kere yaşadı, Bolu Beyi de. Neron da, ‘benden sonra tufan’ demiş. İnsanın kendisinden sonra olanlar ve olmayanlar ve olabilecekler elbette vızılıdır. Ama ya o sona giderken? Ve o sona gidiş? Bunu da umursamayana it derler ve it muamelesi ederler” (s.28).

Yazarın toplumsal yozlaşmanın karşısına roman kahramanlarından medrese ve tarikat eğitimi görmüş Fakir Hâlid’in dine uygun hayat tarzını ve zihniyetini çıkarması sadece eleştirel düzlemde kalmadığını aynı zamanda çözüm önerdiğini göstermesi bakımından önemlidir.

SONUÇ

Tarık Buğra, *Dönemeçte* romanında toplumumuzun Cumhuriyet Dönemi’nde yaşadığı sancılı geçişini anlatmaktadır. Yazar, eleştirel gerçekçi tavrıyla yaşadığı zamana ve içerisinde yaşadığı topluma bir ayna tutmaktadır. Çok bakış açılı bu aynadan yansıyan görüntülerin hiç de iç açıcı olmadığını görmekteyiz. Siyasetçilerin çözüm yolu üretmekten daha çok, kısır çekişmelerle uğraştığı ve aydınların halka yabancılaşarak kumara ve içkiye sığındıkları bir sosyal ortam söz konusudur. Cahillerin cesur olduğu bu olumsuz ölü ortamı gözler önüne seren yazar, böylece yeni bir sınıfın yükselişini göstermektedir. “*Dönemeçte* romanı, bu dikkat etrafında, dürüst, sorumluluk sahibi, hesaplaşma şuuruna sahip bir bireyin kendisiyle, insanlarla ve özellikle toplumla yaşadığı çatışmalar üzerine kurulmuş bir romandır. Hülasa edersek *Dönemeçte*, Tarık Buğra’nın idealize edilmiş bir kahramanın şahsında dürüstlük, sorumluluk gibi değerleri teklif ettiği, bir grup aydınının şahsında

sorumsuzluk, vurdumduymazlık gibi pek çok değeri tenkit ettiği bir edebî eseridir” (Öcal, 2007: 116).

Romanın omurgasını büyük iddialarla yola çıkan bir toplumun çözülme ve kendisine yabancılaşma öyküsü oluşturmaktadır. Romanın mekânı, bir kasaba boyutunda olmasına rağmen tematik örüntüsünün Türkiye ölçeğinde olması bir başarıdır. Ancak romanın önemli temalarından birisi olan aşk teması, yeterince geliştirilememiş, modern romanda olması gereken bir karakterin yaşadığı tecrübe süreci psikolojik derinliğiyle verilememiştir. Romanın bir diğer teması olan yozlaşmayla her iki tema arasındaki bağlar çok gevşek kalmıştır. Romanın sonu da çok aceleye getirilmiştir. Kısacası roman, kompozisyon bütünlüğü, kişilerin ruhsal çözümlenmeleri, mantıksal tutarlılık bağı bakımından yetersiz ve fonksiyonel değildir.

Kaynaklar

- AYDIN, Mustafa (2000), *Kurumlar Sosyolojisi*, Ankara: Vadi Yayınları.
- BUĞRA, Tarık (2009), *Dönemeçte*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖCAL, Oğuz, (2007), “Dönemeçte” Romanında Yapı ve Tema”, *TÜBAR-XXII*, ss. 101-117.
- ÖZLÜK, Nuran (2009), “Tarık Buğra'nın Konusu Anadolu'da Geçen Roman ve Hikâyelerinde Görülen Yazarlar, Eserler ve Kahramanlar”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 26, ss. 57-69.
- BURCU YILMAZ, Ebru (2012), *Hikâye ve Romanlarıyla Tarık Buğra*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.